

Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XVII)

Mustafa Sönmez*

SANAYİSİZLEŞME ANADOLU'YU KURUTUYOR

Özet

Tüm ekonomiyi sürüklemeye gücü, dinamizmi olan imalat sanayisi, özellikle son 5 yılda, yatırımların da patinajıyla, hızla ivme kaybediyor. İmalat sanayisinin ivme kaybında, Anadolu'daki sanayinin erimesi, kurutulması, potansiyelinin atıl kalması önemli bir etken. Tarihsel olarak bir kısmı kamu, bir kısmı özel sektörde gerçekleştirilen Anadolu'daki imalat sanayisi, kamudaki hızlı özelleştirmeler-kapatmalar, özel sektörde ise yıkıcı ithalat ve teşviksizlik nedeniyle yaşanan gerileme ile önemli erozyonlar gösterdi.

Ekonominin genelinde milli gelirin üretimi, Türkiye coğrafyasına dengeli dağılmamakta, hatta Türkiye, bu konuda OECD ve AB sıralamalarında dengesizlikte en öndeki ülkeler arasına girmektedir.

Sanayisizleşme tüm ülke için ciddi bir tehdit olmayı sürdürürken, var olan sanayi İstanbul odaklı ve İstanbul'un inisiyatifinde "Marmara odaklı" biçimde çarpıklığını koruyor.

2013 "Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri", imalat sanayisinde yaklaşık 3,5 milyon işçinin çalıştığını ve İstanbul'un yüzde 28 payla sektördeki hakimiyetini ortaya koyuyor. Marmara Bölgesi'nin payı ise yüzde 52'ye ulaşıyor.

Veriler, Doğu ve Güneydoğu'nun imalat sanayisindeki cılızlığını da sergilemektedir. Nüfusun yüzde 18'inin yaşadığı bu bölgede imalat sanayisi çalışanlarının ancak yüzde 3'ü istihdam ediliyor ve toplam cirodaki pay da yüzde 2'nin altında kalıyor.

Bölgesel uçurumu biraz olsun daraltmak için bugüne kadar izlenen politikalar etkisiz kalmaya devam ediyor. Her şeyi teşvik etmeden, seçici olamayan, özel bir bölgeyi, sektörü teşvik edemeyen mevcut teşvik programı, sonuçta, amaçlanan bölgesel uçurumu daraltmaya yetecek gibi görünmemektedir. Nitekim 2012 Haziran-2015 sonu döneminde 309 milyar TL'lik yatırımın teşviklerle destekleneceği kararlaştırılmış, ancak sektörel olarak bakıldığında, imalat sanayisinin bu toplamda payı yüzde 38'de kalmıştır.

Dahası, yatırımların bölgesel dağılımı, istenen dengesizliği azaltmaya yaramış görünmemektedir. Aynı dönemde teşvike bağlanan 309 milyar TL'lik yatırımdan İstanbul'un da yer aldığı 1. bölge yüzde 35 ile ilk sırayı almıştır. Yine Batı'da yer alan 2. bölge ve 3. bölge yüzde 31 pay almışlardır. Böylece teşvikli yatırımların üçte ikisi zaten gelişmiş ve görece gelişmiş bölgelere yapılmıştır. Buna karşılık en az gelişmiş bölge Doğu ve Güneydoğu (6. bölge) teşvikli yatırımlardan yüzde 5 pay alabilmiştir.

Yatırımların patinaj yaptığı, özellikle sanayi yatırımlarının bıçak gibi kesildiği son yıllarda, yeni bir büyüme paradigması, sanayiye yeni bir bakış açısını, yatırımları özendirerek yeni bir yaklaşımı gerektirirken, bölgesel eşitsizliklere karşı kamu yatırımcılığı kendisini iyice dayatmaktadır.

Üretilen yeni paradigmada, teşvik kadar caydırıcılık aracı da devreye alınmalı, İstanbul başta olmak üzere, bazı bölgelere, sanayi yatırımlarının yönelmesinin önüne engeller konulmalıdır. Sanayide kamu yatırımcılığı etkili bir biçimde rol almalı, yerel inisiyatiflerin, kooperatiflerin, yerel yönetimlerin imalat sanayisini geliştirmeleri için etkinleştirilmiş ve demokratikleştirilmiş merkezi planlama ile koordineli büyüme çabaları desteklenmelidir.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

SANAYİSİZLEŞME ANADOLU'YU KURUTUYOR

Türkiye’de ihracatın gövdesi sanayiden oluşurken, ithalatın da ara-mal, yatırım malı kalemleri de sanayi üretimine bağlı. Buradan hareketle dış ticarete bağlı tüm hizmet sektörleri de sanayiden besleniyor. Özet olarak, imalat sanayisi, milli gelirdeki payı yüzde 15 dolayında olmasına karşılık, sürükleyici rolü büyük bir sektör olduğu için bu sektördeki yatırımlardaki durgunluk, aslında ekonominin durgunluğu anlamına geliyor.

Tüm ekonomiyi sürüklemeye gücü, dinamizmi olan imalat sanayisi, özellikle son 5 yılda, yatırımların da patinajıyla hızla ivme kaybediyor. İvme kaybında, Anadolu’daki sanayinin çoraklaşması, potansiyelinin atıl kalması ve giderek erimesi önemli bir etken.

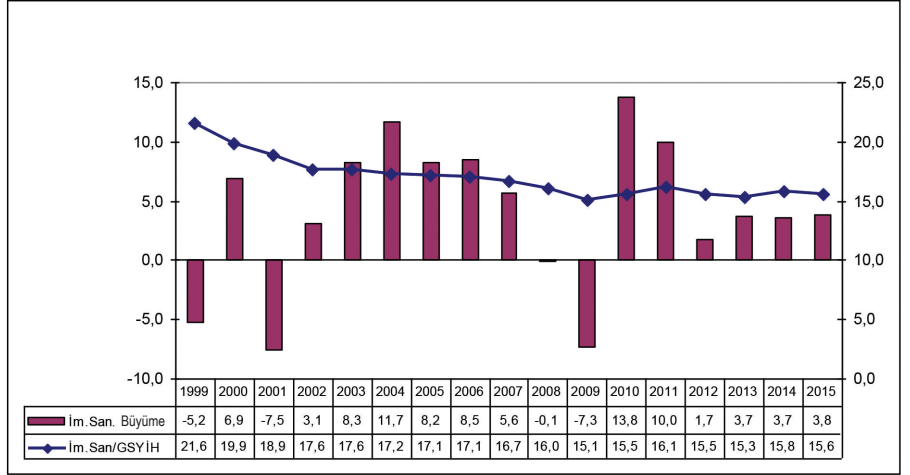
Tarihsel olarak bir kısmı kamu, bir kısmı özel sektörce gerçekleştirilen Anadolu’daki imalat sanayisi, kamudaki hızlı özelleştirmeler-kapatmalar, özel sektörde ise yıkıcı ithalat ve teşviksizlik nedeniyle önemli gerilemeler gösterdi.

Sanayisizleşme tüm ülke için ciddi bir tehdit olmayı sürdürürken, var olan sanayi, İstanbul’un inisiyatifinde “Marmara odaklı” hale geldi. Bu durumda, nüfusun önemli bir kısmının yaşadığı Anadolu’nun tüm diğer bölgelerinde imalat sanayisi ya yerinde sayıyor ya da geriliyor, yok oluyor. Bu potansiyelin erimesi, beraberinde, Anadolu nüfusunun göçüne ve Anadolu’da çoraklaşmanın artmasına da yol açıyor.

SANAYİDE EROZYON

İmalat sanayisinin Türkiye milli gelir içindeki payı yıldan yıla azalıyor. 1999 yılında yüzde 21,6’lık payla üretimde önemli bir yeri olan imalat sanayisi 2000’lerin başlarında yüzde 18 paya geriledi ve erime sürerek 2015 yılını yüzde 15,6 ile tamamlayabildi.

İmalat sanayisinin, milli gelir içinde

Grafik 1. İmalat Sanayinde Büyüme ve Milli Gelirdeki Payı (%)

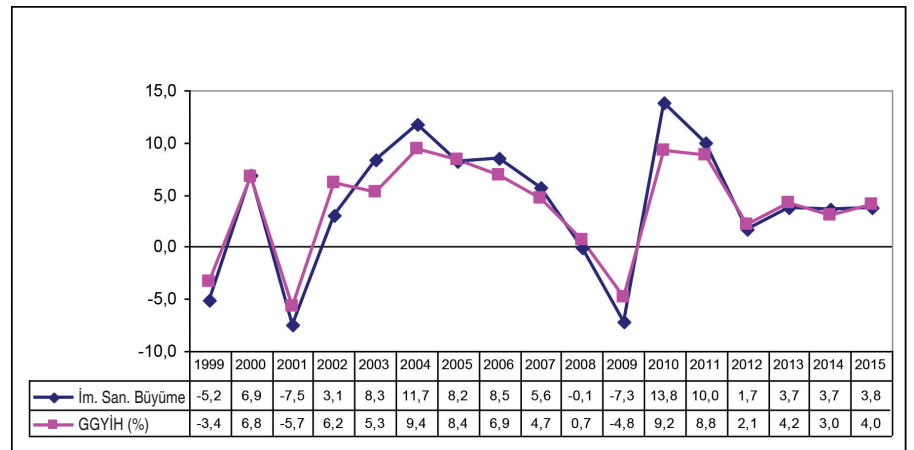
Kaynak: TÜİK

yer kaybetmesinde, genel büyüme trendinin çok da üstüne çıkamaması etkili oldu. 2002-2015 döneminde GSYİH’da büyüme yıllık ortalama yüzde 4,4 artış gösterdi. Sanayideki yıllık büyüme yüzde 4,8 ile bunun biraz üstünde gerçekleşti. GSYİH içindeki payı yüzde 15’e düşen imalat sanayinin yıllık ortalama büyümesi ise yüzde 5’te kaldı. Buna karşılık hizmetler sektöründe yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 5,2’ye çıkarken tarımınki yüzde 2,3’te kaldı.

İmalat sanayinin gelişimi karşısında, özellikle 2003 sonrası hızlanan inşaat/emlak sektörlerinin milli gelirden

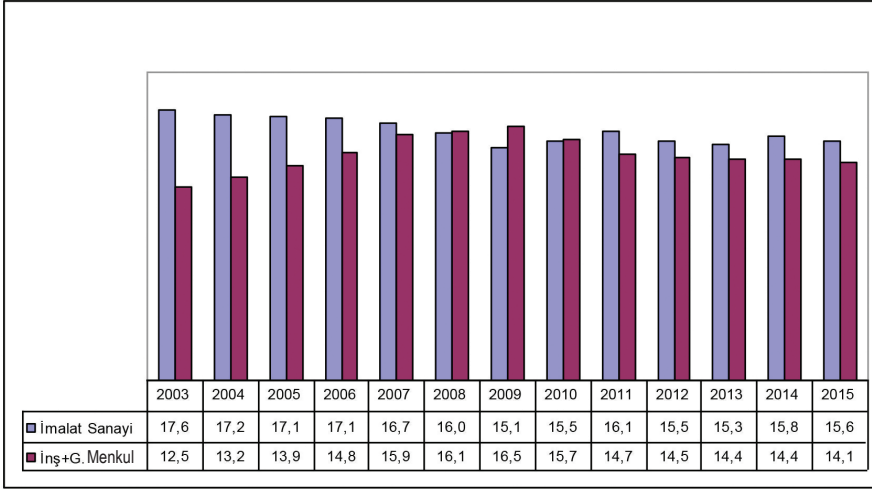
artan payları dikkat çekici. 2003’te yüzde 12,5 olan inşaat/gayrimenkul sektörlerinin payları, 2008’de yüzde 16’yı aşmış; izleyen yıllarda azalsa da 2015 yılında yüzde 14,1’i bulmuştur.

İnşaat-emlak sektörlerinin toplam payı ise imalat sanayinin milli gelirdeki payının sadece 1,5 puan gerisine düşmüş. Bununla birlikte inşaat odaklı büyümenin imalat sanayisinin bileşimini de etkilediği ve özellikle inşaat girdisi üreten alt sektörleri ivmelendirerek imalat sanayisinin yönelimini etkilediği belirtilmelidir.

Grafik 2. GSYİH ve İmalat Sanayinde Büyüme (%)

Kaynak: TÜİK

Grafik 3. İmalat Sanayi ile İnşaat/Gayrimenkul Sektörlerinin GSYH Payları (%)

Kaynak: TÜİK (Cari Fiyatlarla)

BÖLGESEL EŞİTSİZLİKTE OECD, AB VE TÜRKİYE

Sanayideki gelişmenin önündeki engellerden, sektörün bölgesel dağılımındaki dengesizlik önemli bir etken. Ekonominin genelinde milli gelirin üretimi, Türkiye coğrafyasına dengeli dağılmamakta, hatta Türkiye, bu konuda OECD ve AB sıralamalarında en adaletsiz ülkeler arasına girmektedir. Bu olumsuz sonuçta ana belirleyici etken, sanayi üretiminin dengesiz coğrafi dağılımıdır denilebilir.

Türkiye, üyesi bulunduğu ve kısa adı OECD olan Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne üye ülkeler arasında Şili'den sonra ilk sırayı alacak kadar büyük ve derin bir bölgesel eşitsizlik sorununa sahiptir.

OECD verilerine göre, eşitsizlik sıralamasında Şili'yi, Türkiye, onu da Polonya izlemektedir. OECD ülkeleri içinde bölgesel dengeyi en çok gözeten ülkelerin Kuzey Avrupa ülkeleri olduğu, İsveç'in, Hollanda'nın ilk sıraları aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin bölgesel dengesizlik sorunu, Avrupa Birliği tam üyeliği önünde de önemli bir engeldir. Türkiye, Birliğe katılmanın önemli koşullarından birisi olan bölgeler arası farklılıkları kabul edilebilir düzeye indirmek zo-

rundadır. AB, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerde kişi başına düşen GSMH'nin (Gayri

Safi Milli Hasıla) Birlik ortalamasının yüzde 7'si ile yüzde 16'sı arasında değiştiğine ve bu oranın aday üyeler arasında saptanan en düşük değer olduğuna dikkat çekerek, Türkiye'nin katılım öncesi başarması gereken görevler arasında farklılıkların giderilmesinin önemini her fırsatta vurgulamaktadır.

Gerçekten de AB-27 içinde kişi başına düşen GSYH'nin en düşük olduğu Polonya'nın Lubelskie bölgesinde bile bu oran yüzde 32'dir.

Birliğin en düşük kişi başına GSMH'ye sahip 10 bölgesinin çoğu Polonya'da bulunmakta, sıralamadaki diğer ülkeler ise Macaristan, Slovak Cumhuriyeti ve Letonya olmaktadır. AB'nin en az gelişmiş bölgelerinde kişi başına gelir, AB-27 ortalamasının yüzde 32'si ile yüzde 39'u arasındadır.

Tablo 1. Ülkeler ve Bölgesel Farklar (Ortalama Kişi Başına Gelirin En Üstü ve En Altı)

	Ortalamanın En Üstü	Ortalamanın Altı	Fark
Şili	250,27	47,52	426,6
Türkiye	149,42	41,49	260,1
Polonya	139,16	61,29	127,0
İngiltere	169,17	79,47	112,9
Fransa	148,26	74,81	98,2
ABD	138,35	76,18	81,6
Kanada	130,69	76,59	70,6
Çek C.	142,93	86,41	65,4
Almanya	125,84	79,61	58,1
Yunanistan	125,44	80,51	55,8
Australya	125,56	86,59	45,0
İrlanda	108,35	74,99	44,5
Macaristan	118,44	83,04	42,6
Belçika	124,91	88,08	41,8
Avusturya	115,89	83,67	38,5
İtalya	114,86	83,12	38,2
İspanya	116,27	84,74	37,2
Japonya	112,19	87,87	27,7
Hollanda	110,70	89,80	23,3
İsveç	108,82	90,55	20,2

Kaynak: OECD (Facts and Figures, 2013)

Türkiye'nin bu ölçülerin neresinde olduğuna dönersek; kişi başına düşen GSMH'nin AB ortalamasının en az yüzde 32'sine yükseltilmesi demek, Doğu illerinin GSMH'sinin 2 kat ile 5 kat arasında artırılması anlamına gelmektedir.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK

Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin önemli tarihi, sosyal ve ekonomik nedenleri vardır. Gelişmenin nimetlerinden ye-

terince yararlanamamak başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri için söz konusu olmakla birlikte, Doğu Karadeniz, İç Anadolu'nun bazı alt bölgeleri, hatta Batı Anadolu'nun ve Akdeniz'in denize kıyısı olmayan illeri için de söz konusudur.

Türkiye'nin küresel ekonomiye daha çok açıldığı, planlamadan uzaklaşıp piyasa dalgalanmalarına açık hale geldiği 1980'lerden 2000'lere bölgesel eşitsiz-

liğin, güçlü bölgeler lehine, az gelişmiş bölgeler aleyhine değiştiği görülmüştür.

26 bölge sınıflandırmasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 6 alt bölgenin son 7 sırada yer aldıkları görülmektedir. Bölgesel uçurumu daha net görmek için sosyo-ekonomik olarak en gelişmiş İstanbul ile Doğu coğrafyası arasındaki farkı görmek yeterli olacaktır. İstanbul'un nüfus payı Doğu'daki 21 ilin nüfusundan sadece 3

Tablo 2. Düzey 2: İstatistik Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

	Sıra No	Nüfus Payı (2014)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)	Kentleşme Oranı (2014, %)	Bölgenin GSKD Payı	Kişi Başı GSKD (TR=100)	İşsizlik (2014, %)	Tarım İstihdamı	Sanayi (%)	Hizm. İstih. (%)	Bütçe Payı (%)
TR10 (İstanbul)	1	18,5	1,9	100	27,16	150	11,9	0,5	36,7	62,8	8
TR51 (Ankara)	2	6,6	2	100	8,63	133	11,5	3	25,7	71,3	1,3
TR31 (İzmir)	3	5,3	1,4	100	6,6	124	13,9	10,5	31,7	57,8	4,2
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	4,9	1,8	98,8	6,39	131	6,2	10,8	43,3	45,9	1,2
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	5	3,7	2,3	92,6	3,98	109	8,3	27,7	14,6	57,7	1
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	6	4,5	2,1	91,7	6,28	142	10	18,3	36,5	45,3	5,3
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	7	3,8	1,5	100	3,49	94	7,2	29,4	24,2	46,4	0,7
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	8	2,1	1,8	86,5	2,71	130	7,6	19,6	39,9	40,4	1,4
TR62 (Adana, Mersin)	9	5	1,1	100	3,96	78	10,7	21,1	23,8	55,1	1,2
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	10	2,2	0,9	87,4	2,14	97	5,6	30,9	21,3	47,8	0,6
TR52 (Karaman, Konya)	11	3	1	97,1	2,34	77	5,6	25,6	29	45,3	0,5
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	12	3,9	0,3	80,2	3,59	90	3,9	39,2	22,6	38,1	0,6
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	13	1,3	0	60	1,28	92	6	38,5	23,7	37,8	1,1
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14	3,1	0,5	85,6	2,29	72	9,6	26,4	25,7	47,9	0,5
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	15	3,5	-0,1	82,3	2,69	73	6,2	40,1	20,6	39,3	0,5
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	16	3,4	2,1	90,5	1,76	54	8	18,7	33,4	47,9	0,5
TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Ordu)	17	3,3	0,4	84,1	2,44	72	6,2	44,7	17,5	37,8	0,4
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde)	18	1,9	0,3	66,6	1,55	77	7,7	34,3	17,8	47,9	0,6
TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop)	19	1	0,5	59,8	0,71	71	6,5	46,6	15,7	37,6	0,3
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	20	2,2	0,8	83,2	1,39	63	7,5	31,5	18,1	50,4	0,3
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21	4	1,3	95,9	2,59	64	15,4	21,6	29,6	48,8	0,9
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	1,4	-0,1	87,9	0,92	64	7,4	50,8	11,9	37,3	0,3
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	4,5	2,2	100	2,02	46	17,4	39	19,9	41,1	0,3
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	24	2,8	1,6	80,2	1,38	51	24	24,4	20,2	55,4	0,2
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	1,5	0	50,3	0,67	43	3,4	59,6	14	26,4	0,2
TRB2 (Bitlis, Hakkâri, Muş, Van)	26	2,7	1,1	75,2	1,04	38	13,5	46,9	19,2	34	0,1
Türkiye		100	1,4	91,8	100	100	9,9	21,1	27,9	51	1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, Maliye Bakanlığı

puan öndedir, ancak İstanbul'un milli gelir payı yüzde 28'i bulurken 6 bölgenin payı yüzde 7,4'tür. İstanbul, ortalama kişi başına gelirin 50 puan üstünde iken, Doğu, Türkiye ortalamasının ancak yüzde 45'ine erişebilmektedir.

BÖLGESEL DAĞILIMDA KAYNAK VE VERİ SORUNU

Dar anlamda sanayinin, yani daha çok imalat sanayisinin bölgesel dağılımı ile ilgili verilerin takibi, tanım ve verilerin geriden izlenmesi nedeniyle biraz sorunludur. TÜİK, uzunca zaman il düzeyinde sağladığı katma değer ile ilgili verileri, daha sonra AB ile uyum gerekçesiyle "Düzyey 2" denilen 26 alt bölge itibarıyla sağlar oldu.

Ancak, TÜİK, bölgesel GSYH'yi verirken "sanayi" başlığı altına, imalat sanayinin yanında madencilik, enerji ve inşaatı toplayarak vermektedir. İlk ikisinin bir nebze anlaşılır olduğunu kabul etsek bile inşaatın bu şekilde içerilmesinin, analizini sağlığını olumsuz etkilediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

İmalat sanayisindeki bölgesel dengesizliği, yıllık sanayi ve hizmet sayımlarından da izlemek mümkün. Bu veri seti iki yıl geriden gelirken bölge düzeyinde katma değere değil, çalışan sayısı, ciro gibi kategorilere yer veriyor. Dolayısıyla dağılımı ancak bu kategorilerden yapmak mümkün hale geliyor.

TÜİK'in her ay yayımladığı, "Hanehalkı İşgücü Anketi" verilerinin bölgelere dağılımı yine bir yıl geriden yayımlanmakta, ama sanayi başlığı yine "inşaat"ı da içerdiği için fazla işe yaramamaktadır.

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun sektörlerdeki sigortalı işçileri içeren istatistiği, bölgesel dağılımı izlemek için kullanılabilir bir başka veri setidir. Ama bu sette de kayıt dışı istihdamın içerilmediğini akılda tutmak gerekmektedir. Tahminen istihdamın yüzde 18-20'sini oluşturan (3 milyona yakın) işçinin SGK setinde içerilmediği; 3,5 milyon görünen imalat sanayi sigor-

Tablo 3. İstanbul ve 6 Doğu-Güneydoğu Alt Bölgesi Arasındaki Fark

Bölgeler	TR10 (İstanbul)	6 Alt Bölge
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2011)	1	22-26
Nüfusta Payı (2014)	18,5	15,1
2010-2014 Yıllık Nüfus Artış Hızı	1,9	2,1
Kentleşme (%)	100	59,0
Bölgelerin GSKD'ye Katkısı (2008) (%)	27,7	7,4
Kişi Başına GSKD (2008) Endeks (TR=100)	150	45,5
Bütçe Gelir/Gider (2014, %)	8	0,2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, Maliye Bakanlığı

talı işçileri açısından da bunun 700 bin kayıt dışı işçi anlamına gelebileceğini akılda tutmak gerekmektedir.

MARMARA HAKİMİYETİ

İçerdikleri sorunları da göze alarak, bu veri setleri üstünden yapılan analizler özet olarak şu eğilimleri vermektedir:

Gayri Safi Yurt içi Hasılanın üretiminin bölgeler arasında büyük bir eşitsizlik gösterdiği Türkiye'nin bu yapısal darboğazında en önemli etken sanayi üretiminin coğrafi düzeyde kutuplaşması; İstanbul odaklı, Marmara Bölgesi'nde toplanmasıdır.

Türkiye sanayisinin gelişimini de yavaşlatan bu çarpıklık, bölgelerin potansiyellerinin değerlendirilip yerli işçi, hammadde, hatta sermaye kullanımı imkanını harcamakta, sonuçta, nüfus hareketlerini tetikleyerek iç göçleri hızlandırmakta, kısaca tüm sosyo-ekonomik dengeleri bozmaktadır.

Nüfustaki paylarına göre, sanayi katma değerden aldıkları paylar itibarıyla bölgeler sıralandığında, İstanbul ve İstanbul'dan kontrol edilen Bursa, Kocaeli, Tekirdağ alt bölgelerde sanayi öbeklenmiş durumdadır ve bu durum pek değişmemektedir.

Sanayinin İstanbul'dan çıkarılması ve bu metropolün, daha çok hizmet sektöründe yoğunlaşmasının hedef-

lenmesine karşın, İstanbul halen sanayi katma değerinde ilk sıradadır.

Sanayideki bölgesel dengesizliğin boyutlarını geniş anlamda (inşaatı da içeren) sanayi katma değerini bölge nüfusları ile kıyaslayarak vermek mümkündür. Ancak TÜİK'in bu seride "sanayi olarak" verdiği değer, Gayri Safi Türkiye Katma Değeri içindeki payı yüzde 25-27 arasında görünürken, bunun 5 puanının "inşaat", 2 puanının madencilik ve enerjiye ait olduğu akıllarda tutulmalıdır.

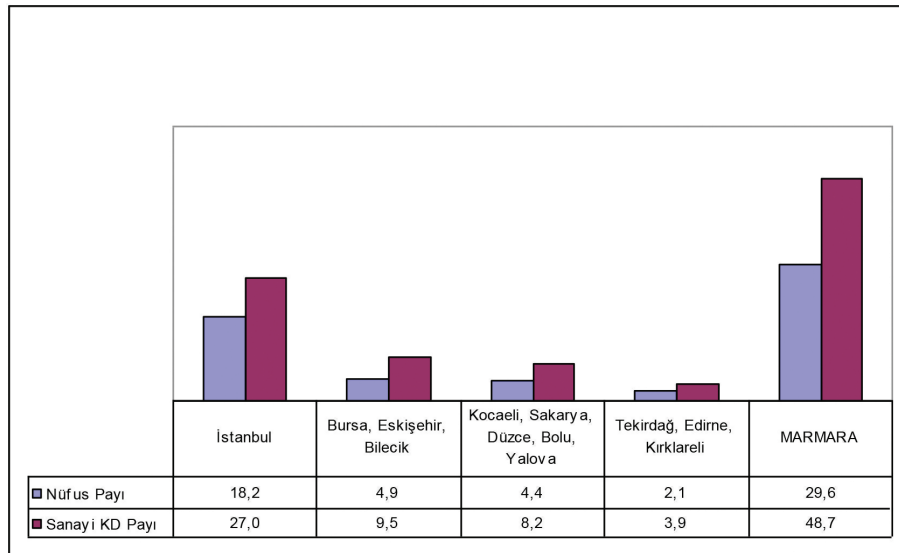
Nüfus-sanayi katma değer verilerinin bölgesel görünümü, İstanbul'un dominant sanayi bölgesi olmaktan bir türlü çıkamadığını ortaya koymaktadır. İstanbul'un 2011 verilerine göre, Türkiye nüfusundaki payı yüzde 18,2 iken, Türkiye sanayi katma değerinden aldığı pay yüzde 27'yi bulmaktadır. İstanbul'dan ağırlıkla yönetilen sanayinin yer aldığı Bursa-Eskişehir-Bilecik alt bölgesinin nüfustaki payı yüzde 5'in altında iken sanayi katma değerinden aldığı pay, yüzde 10'u bulmaktadır.

Yine İstanbul merkezinden ağırlıkla yönetilen Kocaeli ve civar illerin nüfustaki payı yüzde 4,4 iken sanayi katma değerindeki payı yüzde 8'i geçmiştir. Tekirdağ ve çevre illerde (Trakya'da) nüfus payı yüzde 2 dolayında iken sanayi katma değer payı yüzde 4'ü bulmuştur. Böylece İstanbul

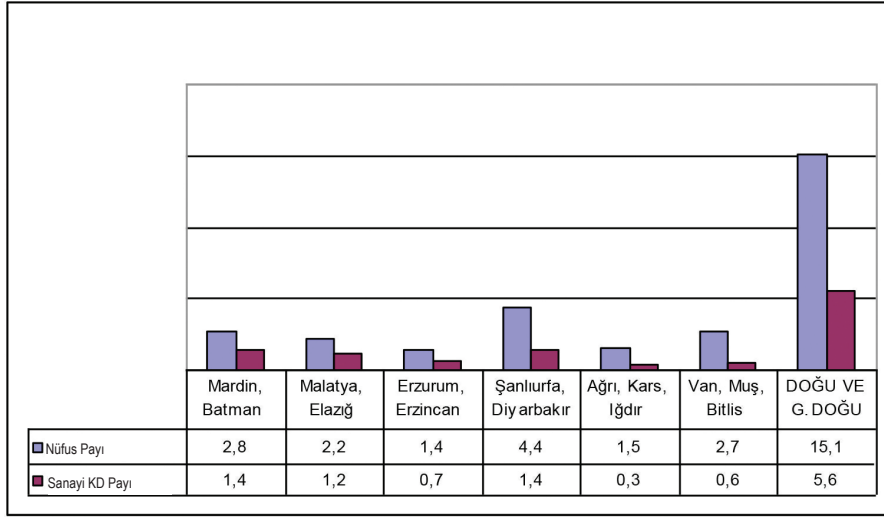
Tablo 4. Bölgeler ve Nüfus ile Sanayi Katma Değer Payları, Sapmalar (2011, %)

BÖLGE ADI	Nüfus Payı	Sanayi Payı	Sanayi/Nüfus Fark
Bursa, Eskişehir, Bilecik	4,9	9,5	96,1
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	4,4	8,2	85,8
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2,1	3,9	83,3
İstanbul	18,2	27,0	48,3
Zonguldak, Karabük, Bartın	1,4	1,8	35,2
Ankara	6,5	8,1	23,2
İzmir	5,3	6,5	21,6
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	3,9	4,7	19,0
Kayseri, Sivas, Yozgat	3,1	2,5	-20,7
Balikesir, Çanakkale	2,2	1,7	-21,3
Aydın, Denizli, Muğla	3,7	2,9	-22,3
Konya, Karaman	3,0	2,0	-33,9
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	2,0	1,3	-35,7
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	4,0	2,6	-35,8
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	3,3	2,1	-38,0
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, G.hane	3,4	2,0	-39,1
Adana, Mersin	5,1	3,0	-40,2
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	3,6	2,1	-41,4
Antalya, Isparta, Burdur	3,6	1,9	-46,9
Kastamonu, Çankırı, Sinop	1,0	0,5	-47,4
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	2,8	1,4	-47,5
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	2,2	1,2	-48,1
Erzurum, Erzincan, Bayburt	1,4	0,7	-53,4
Şanlıurfa, Diyarbakır	4,4	1,4	-68,3
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1,5	0,3	-78,1
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	2,7	0,6	-79,0

Kaynak: TÜİK Nüfus ve Bölgesel GSYH veri setinden hesaplandı.

Grafik 4. Marmara Alt Bölgelerinde Nüfus ve Sanayi Katma Değer Payları (2011, %)

Grafik 5. Doğu ve Güney Doğu İllerinde Nüfus ve Sanayi KD Payı (2011, %)

ve sanayiye aktardığı üç ana bölgenin toplamında nüfusun payının yüzde 30'u bulmazken sanayi katma değerindeki pay yüzde 50'ye yaklaşmaktadır.

Öte tarafta, Türkiye'nin en az gelişmiş alt bölgelerinin yer aldığı Doğu ve Güneydoğu'nun 6 yöresi, toplam nüfustan yüzde 15'in üstünde pay alırken sanayi katma değerindeki payları yüzde 5,6'da kalmaktadır. Sanayi katma değerinin Güneydoğu'da görece fazla olması, bu bölgedeki enerji, madencilik ve inşaat faaliyetlerinin Kuzeydoğu Anadolu'dan görece fazla olmasından kaynaklanıyor. İmalat sanayi tek başına alındığında hem Kuzeydoğu hem Güneydoğu'nun oldukça geri durumda olduğu söylenebilir.

EŞİTSİZLİK AZALMIYOR

Sanayinin, özellikle de imalat sanayisinin toplam milli gelirdeki payı son yıllarda daralıp gelişme hızı tempo kaybederken, coğrafi dağılımında, sağlanmış görünen bütün teşvik önlemlerine rağmen, eşitsizlik azalmamaktadır. Sanayinin coğrafi dağılımında İstanbul'un payı pek azalmazken, çevresindeki alt bölgelere kaydırmalara ve yeni yatırımların bu çevrede yapılıyor görünmesine rağmen, İstanbul'un ana sanayi kenti özelliğini koruduğu,

toplamda da, Marmara bölgesinin sanayi katma değerinin yarısını tek başına yarattığı görülebilmektedir.

TÜİK'in en sonuncusu 2011'e ait olan bölgelere göre GSYİH verileri, bu verilerin üretilmeye başlandığı 2004'e göre, sanayinin (inşaat dahil) coğrafi dağılımında geçen süre içinde pek bir değişiklik yaşanmadığını göstermektedir.

2004-2011 arasında İstanbul'un ülke milli gelirindeki payı pek değişmez iken (yüzde 27-28) sanayi katma değerindeki payı yüzde 27'de kalmış, bu büyük metropolde üretilen katma değerde de sanayinin (inşaat dahil) payının yüzde 29'a yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bu da bütün sanayiye desantralize etme, İstanbul'dan çıkarma iddialarına rağmen, sanayinin İstanbul'a yapıştığına işaret etmektedir.

Yine 2004-2011 döneminde Bursa ve civar illerin sanayi katma değerindeki payının yüzde 9,5 olarak değişmediği; Kocaeli ve civar illerinin payının yarım puan azalmasına karşılık, Tekirdağ ve civar illerinin payının 1 puan arttığı anlaşılmaktadır. İstanbul ve onu çevreleyen bu üç alt bölge birlikte alındığında 2004'te yüzde 49,9 olan sanayi katma değer payının 2011'de ancak 1,3 puan azaldığı ve yoğunlaşmanın pek değişmediği anlaşılmaktadır.

Sanayi katma değerinin yarısı İstanbul ve sanayiye aktardığı Marmara'daki diğer 3 alt bölgede yoğunlaşırken İzmir odaklı Ege'nin sanayi katma değerindeki payının 2004'te yüzde 14,8 iken 2011'de yüzde 14,1'e düştüğü anlaşılmaktadır. İzmir'in anılan dönemdeki payı yüzde 7,5'tan yüzde 6,3'e inerken, sanayinin aktığı Manisa ve çevresinin payı yüzde 4'ten yüzde 4,7'ye çıkmıştır.

Başkent Ankara'nın sanayi katma değeri ise 1,5 puan artmış ve yüzde 8,1'e çıkmıştır. Ankara, Orta Anadolu'nun diğer alt bölgeleri ile birlikte alındığında, Orta Anadolu'nun sanayi katma değerinde 2004'te yüzde 6,8 pay almakta, bu pay 2011'de yüzde 6,4'e inmektedir.

Sanayisizleşmede en dikkat çekici bölge ise, 1970'lerin sanayi havzası olan Adana-Mersin'dir. Bu bölgenin 2004'te sanayi katma değerinde yüzde 3,3 olan payı 2011'de yüzde 3'e kadar gerilemiştir. Bu bölgenin sınırdaşı Hatay ve Gaziantep ile civar illeri görece ilerlemiş ve hepsi birlikte ele alındığında bu "güney" bölgesinin 2004'ta sanayi katma değerinde yüzde 7,2 olan payı, 2011'de yüzde 7,7'ye çıkmıştır.

Zonguldak ve çevresi sanayi katma değeri gerileyen bir başka bölgedir. Karadeniz'in tamamı alındığında böl-

Tablo 5. 2004 ve 2011 Yıllarında Bölgelerin GSYH'deki ve Sanayi Katma Değerindeki Payları: İl GSKD'de Sanayinin Payı (%)

	2011		2004		Farklar (Puan)	
	GSKD Payı (%)	Sanayi KD Payı	GSKD Payı (%)	Sanayi KD Payı	GSKD Payı (%)	Sanayi KD Payı
İstanbul	27,2	27	27,8	28,7	-0,6	-1,7
Bursa, Eskişehir, Bilecik	6,4	9,5	6,3	9,5	0,1	0
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	6,3	8,2	5,8	8,7	0,5	-0,5
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2,7	3,9	2,5	2,9	0,2	1
Balıkesir, Çanakkale	2,1	1,7	2,1	1,5	0	0,2
Toplam	44,7	50,3	44,5	51,3	0,2	-1
İzmir	6,6	6,5	6,8	7,3	-0,2	-0,8
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	3,6	4,7	3,5	4	0,1	0,7
Aydın, Denizli, Muğla	3,5	2,9	3,8	3,4	-0,3	-0,5
Toplam	13,7	14,1	14,1	14,7	-0,4	-0,6
Ankara	8,6	8,1	8,4	7,6	0,2	0,5
Konya, Karaman	2,3	2	2,4	2,1	-0,1	-0,1
Kayseri, Sivas, Yozgat	2,3	2,5	2,4	2,4	-0,1	0,1
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırş.	1,5	1,3	1,5	1,3	0	0
Toplam	14,7	13,9	14,7	13,4	0	0,5
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2,7	2,1	2,8	2	-0,1	0,1
Trab,Ordu,Giresun, Rize, Artvin, Gümüşh.	2,4	2	2,5	2	-0,1	0
Zonguldak, Karabük, Bartın	1,3	1,8	1,5	2,2	-0,2	-0,4
Kastamonu, Çankırı,Sinop	0,7	0,5	0,9	0,6	-0,2	-0,1
Toplam	7,1	6,4	7,7	6,8	-0,6	-0,4
Antalya, Isparta, Burdur	4	1,9	3,9	2	0,1	-0,1
Adana, Mersin	4	3	4,1	3,3	-0,1	-0,3
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2,6	2,6	2,4	2,2	0,2	0,4
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1,8	2,1	1,6	1,7	0,2	0,4
Toplam	8,4	7,7	8,1	7,2	0,3	0,5
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1,4	1,4	1	0,8	0,4	0,6
Şanlıurfa, Diyarbakır	2	1,4	1,9	1,1	0,1	0,3
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1,4	1,2	1,4	1	0	0,2
Erzurum, Erzincan, Bayburt	0,9	0,7	1	0,6	-0,1	0,1
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1	0,6	1	0,6	0	0
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	0,7	0,3	0,7	0,3	0	0
Toplam	7,4	5,6	7	4,4	0,4	1,2

Kaynak: TÜİK (Bölgelere Göre GSYİH)

ge sanayi katma değerinde 2004-2011 döneminde 0,4 puanlık bir gerileme gözlenmektedir. 2011'de tüm Karadeniz bölgesinin ülke sanayi katma değerindeki payı yüzde 6,4'e inmiştir.

Doğu ve Güneydoğu'nun 6 alt bölgesinin 2004'te yüzde 4,4 olan payının 2011'de yüzde 5,6'ya çıkmış olması ise, imalat sanayindeki gelişmeden çok bölgedeki inşaat, enerji ve madencilik sektörlerindeki üretim artışından kay-

naklanmıştır. Yine de ülke nüfusunun yüzde 18'inin yaşadığı bu bölgenin sanayi katma değerinden ancak yüzde 5,6 pay alabilmesi, büyük uçurumun pek azalmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Sanayi Sayımına Göre İmalat Sanayi Çalışan Sayısı ve Ciro (2013, %)

	Çalışan (Bin Kişi)	Ciro (Bin TL)
Türkiye Sanayi ve Hizmetler	13.034.391	3.148.088.644
Türkiye İmalat Sanayi	3.525	892.449.658
İmalat Sanayi Payı (%)	27	28,3
Türkiye İmalat Sanayi	100	100
İstanbul İmalat Sanayi (%)	29,8	26,3
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	7,8	13,4
Bursa, Eskişehir, Bilecik	10,1	10,1
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	4,5	4,3
Balıkesir, Çanakkale	1,5	1,8
BÖLGE TOPLAMI	52,2	54,1
İzmir	6,8	9
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	4,1	3,6
Aydın, Denizli, Muğla	3,7	2,6
BÖLGE TOPLAMI	14,6	15,2
Ankara	5,9	5,3
Konya, Karaman	2,8	2,4
Kayseri, Sivas, Yozgat	2,8	2,1
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1,2	1,8
BÖLGE TOPLAMI	12,7	11,6
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2,7	3,6
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	3,4	3,1
Adana, Mersin	2,9	3
BÖLGE TOPLAMI	9	9,7
Antalya, Isparta, Burdur	2	1,3
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	1,8	1,2
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1,7	1,2
Kastamonu, Çankırı, Sinop	0,7	0,3
Zonguldak, Karabük, Bartın	1,1	1,7
BÖLGE TOPLAMI	5,3	4,4
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	0,4	0,2
Erzurum, Erzincan, Bayburt	0,3	0,2
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	0,2	0,1
Şanlıurfa, Diyarbakır	0,7	0,6
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	0,9	0,4
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	0,4	0,4
BÖLGE TOPLAMI	2,9	1,9

İMALATTA ÇALIŞAN VE CİRO VERİLERİ

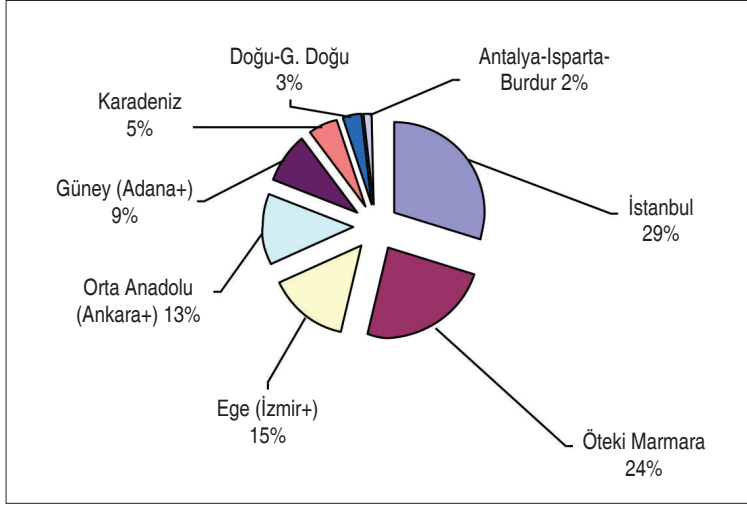
“Katma Değer”e göre sanayinin bölgesel dağılımı “inşaat”ı içerdiğinden ve imalatı tek başına vermediğinden analizi güçleştirmekte, gerçek bölgesel uçurumu yeterince yansıtmamaktadır. Bu konuda kullanılabilir bir diğer veri seti, TÜİK’in 20 ve üzeri işçi çalıştıran kuruluşlardan derlediği “Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri” dir. Bu setin 2013 verileri, imalat sanayisinde yaklaşık 3,5 milyon işçinin çalıştığını ve bunların toplam sanayi ile hizmet işyerlerinde çalışanların yüzde 27’sini, bu işyerlerinin yıllık cirosunun da yüzde 28’ini oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışan ve ciro üstünden imalat sanayisinin bölgesel dağılımına bakıldığında, yine İstanbul’un hakimiyeti gözlenmekte ve çoğu İstanbul’daki büyük holdinglerce yönlendirilen sanayilerin civar alt bölgelerde faaliyet gösterdikleri; toplamda Marmara Bölgesi’nin “kutup bölge” olduğu gözlenmektedir.

Nitekim 2013 verileri, Marmara Bölgesi’nin İstanbul dahil 5 alt bölgesinin, imalat sanayisindeki çalışanların yüzde 52’sini istihdam ettiğini, cirodaki payının da yüzde 54 olduğunu göstermektedir.

Bu veri seti, Doğu ve Güneydoğu’nun imalat sanayisindeki cılızlığını iyice sergilemektedir. Nüfusun yüzde 18’inin yaşadığı bu 6 alt bölgede imalat sanayinin ancak yüzde 3’ü istihdam edilmekte ve cirodaki pay da yüzde 2’nin altında kalmaktadır.

İmalat sanayinden nasiplenemeyen ikinci büyük bölge Karadeniz’dir. Bu coğrafyanın 4 alt bölgesi imalat sanayi istihdamından yüzde 5, cirodan da yüzde 4 dolayında pay alabilmektedir.

Grafik 6. İmalat Sanayisinde Çalışanların Bölgesel Dağılımı: 2013 (3,5 Milyon Kişi)
Kaynak: SGK Yıllığı, 2015 Veri Tabanı

SGK VERİLERİNDE DENGESİZLİK

İmalat sanayisinin bölgesel dağılımındaki çarpıklığı ya da uçurumu sergileyen bir diğer kaynak, Sosyal Güvenlik Kurumu, SGK'nın sigortalı işçilerin illere ve sektörlere dağılımı ile ilgili veri setidir.

En sonucusu 2014 yılı için yayımlanan bu veri seti, imalat sanayinde faaliyet gösteren sigortalı işçi sayısını 3 milyon 581 bin olarak belirlemiştir. SGK, İstanbul'un bu toplamdan yüzde 28,2 pay aldığını, İstanbul'u tamamlayan Marmara illeri ile beraber, bölgenin imalat sanayi sigortalı istihdamından aldığı payın yüzde 54'ü bulduğunu göstermektedir.

SGK verileri, illerin, imalat sanayi alt dallarındaki ağırlıklarını da belirlemeye

Tablo 7. İmalat Sanayindeki Sigortalı Çalışanların Alt Dallara Dağılımı ve Marmara İllerinin Payları (2014, %)

	Türkiye Çalışan	İstanbul Payı	Kocaeli, Sakarya Bolu, Düzce	Bursa, Eskişehir, Bilecik	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	Balıkesir, Çanakkale	Marmara
Giyim Eşyaları İmalatı	497.193	56,1	4,0	4,4	6,0	0,4	70,8
Tekstil Ürünleri İmalatı	444.156	17,7	2,6	16,8	12,9	0,5	50,6
Gıda Ürünleri İmalatı	434.180	15,1	6,7	7,4	3,1	4,3	36,6
Fabrik. Metal Ürün. (Mak. Tec. Har.)	395.114	29,0	11,2	11,7	2,4	1,3	55,7
Metalik Olmayan Ürünler İma.	218.878	11,1	5,5	12,1	4,0	2,5	35,2
Kauçuk ve Plastik Ürünler İm.	191.122	32,0	14,9	7,5	3,3	0,8	58,5
Makine ve Ekipman. Kurulumu ve On.	172.287	37,4	6,5	6,9	1,7	1,3	53,8
Mobilya İmalatı	165.118	21,7	5,8	16,0	0,6	1,5	45,6
Motorlu Kara Taşıtı ve Römork İm.	154.214	9,5	27,6	36,1	1,1	0,4	74,6
Ana Metal Sanayi	151.253	15,4	15,9	8,0	4,0	2,2	45,5
Makine ve Ekipman İmalatı	133.302	23,6	9,5	12,4	4,5	1,4	51,4
Elektrikli Techizat İmalatı	121.957	32,0	11,4	9,9	8,2	1,3	62,8
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ür.	72.408	18,0	15,0	6,9	3,0	3,4	46,3
Kimyasal Ürünleri İmalatı	72.292	28,1	18,9	7,2	5,0	2,6	61,9
Deri ve İlgili Ürünler İmalatı	64.533	51,0	2,6	1,9	5,0	0,9	61,5
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğ.	64.082	50,4	3,4	3,6	1,3	0,9	59,6
Diğer İmalatlar	52.923	55,9	2,4	1,6	3,5	0,4	63,8
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	50.595	35,3	10,9	6,0	7,7	0,4	60,3
Diğer Ulaşım Araçları İmalatı	45.954	18,7	33,0	9,5	0,2	0,8	62,0
Bilgisayar, Elektronik ve Optik Ür.	34.380	33,9	3,0	2,0	4,8	0,5	44,3
Eczacılık ve Ecz. İlişkin Mal. İm..	19.035	54,9	16,4	0,1	16,7	0,5	88,7
İçecek İmalatı	14.523	11,0	13,4	14,1	5,4	1,1	44,9
Kok Kömürü ve Petrol Ürün. İm.	7.938	7,2	31,7	1,2	1,1	0,4	41,6
Tütün Ürünleri İmalatı	3.477	1,4	0,1	0,0	1,9	1,2	4,7
	3.580.914	28,2	8,9	10,5	4,9	1,5	54,0

yarayan veriler içermektedir. Örneğin İstanbul'daki toplam imalat sanayisi sigortalı 1 milyon 10 bin işçinin 278 bini, yani yüzde 27,5'ü giyim sanayisinde yer almaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında, Türkiye giyim sanayindeki toplam 497 bin sigortalı çalışanın yüzde 56'sı İstanbul'da bulunmaktadır.

İstanbul'un giyimden sonra Türkiye genelinde hakimiyete sahip olduğu alt dalları ilaç (yüzde 55); deri (yüzde 51), basın (yüzde 55) oluşturmaktadır. Ayrıca, makine bilgisayar, elektrikli cihazlar sektörlerinde de Türkiye toplam sigortalı çalışanlarının yaklaşık üçte biri İstanbul'a aittir.

İstanbul'a öteki Marmara illerindeki sigortalı imalat sanayi çalışanları eklendiğinde, Marmara Bölgesinin hegemonyası yüzde 54 payla daha iyi ortaya çıkmaktadır.

Giyim sanayindeki sigortalı çalışanın yüzde 71'ini Marmara elinde tutarken, otomotiv sanayindeki istihdamda bölgenin payı yüzde 75'e yaklaşmakta, bu dalda Bursa ile Kocaeli bölgeleri ağırlığı paylaşmaktadırlar. İlaç-ecza sektörlerinde bölgenin payı İstanbul'un ağırlığında yüzde 89'a yaklaşırken elektrikli

teçhizat, deri, kağıt, kimya gibi alt sektörlerde Marmara'nın istihdam payı yüzde 60 ile 65 arasında değişmektedir.

ETKİSİZ TEŞVİK POLİTİKALARI

Sanayinin coğrafi dağılımındaki çarpıklık resmi dökümanlara da yansımaktadır. Örneğin, 2016 Kalkınma Programı'nda şöyle denilmektedir: "İmalat sanayiinin bölgesel dağılımında dengesizlik devam etmektedir. SGK kayıtlarına göre 2014 yılında Türkiye'de imalat sanayinde faaliyet gösteren iş yerlerinin yüzde 50'si Marmara Bölgesinde yer almaktadır. Diğer bölgelerde de üretim kapasitesinin artırılması, Türkiye'nin potansiyelini kullanabilmesi için önem arz etmektedir. Bu kapsamda bölgesel yatırım teşvik sisteminin yanında bölge kalkınma idarelerinin hazırladığı eylem planlarının ve kalkınma ajanslarının hazırladığı bölge planlarının katkısının olması beklenmektedir."

Mevcut iktidarca hazırlanan ve 2012 ortasında yürürlüğe konulan "Yeni Yatırım Teşvik Programı", bölgesel çarpıklıkları azaltmak iddiasıyla, yatırımların konusuna, büyüklüklerine ve bölgesine göre farklı uygulamalar getirmiştir. Prog-

ram dört farklı uygulamadan oluşuyor:

1. Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulaması
2. Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki Uygulaması
3. Stratejik Yatırımların Teşviki Uygulaması
4. Genel Teşvik Uygulaması

Mevzuata göre, "Bölgesel Teşvik Uygulamasında desteklenecek sektörler, illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiş ve illerin gelişmişlik seviyelerine göre teşvik araçlarının sağladığı yardım yoğunlukları farklılaştırılmıştır. Bu çerçevede, hangi illerde hangi yatırım konularının bölgesel desteklerden yararlanabileceği, yapılacak asgari sabit yatırım tutarları ve/veya kapasiteleri belirlenmiştir."

Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Faiz Desteği gibi araçlar içeren Yeni Yatırım Teşvik Programında, Türkiye'deki tüm iller, Kalkınma Bakanlığı'nın 2011 yılında yapmış olduğu sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi çalışması çerçevesinde ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerine

Şekil 1. Bölgesel Gelişmişlik Düzeyi (Kalkınma Bakanlığı Sosko-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi)

göre 6 farklı bölgeye ayrılmıştır. Bölgesel gelişmişlik düzeyine dayalı yatırım teşvik uygulamalarında, teşvik araçlarının sağladığı süre ve oran avantajları birinci bölgede en az, altıncı bölgede en fazla olacak şekilde kurgulanmıştır.

Her şeyi teşvik etmekten, özel bir bölgeyi, sektörü teşvik etmeyen, seçici olmayı başaramayan bu etkisiz teşvik programı sonuçta, amaçlanan bölgesel uçurumu daraltmaya yetecek gibi görünmemektedir. Nitekim 2012 Haziran-2015 sonu dönemi sonuçları bunu göstermektedir. Anılan dönemde 309 milyar TL'lik yatırımın teşviklerle destekleneceği kararlaştırılmış, ancak sektörel olarak bakıldığında imalat sanayisinin bu toplamda payı yüzde 38'de kalmıştır.

Dahası, yatırımların bölgesel dağılımı, istenen dengesizliği azaltmaya yaramış görünmemektedir. Aynı dönemde yapılması teşvike bağlanan 309 milyar TL'lik yatırımdan İstanbul'un da yer aldığı 1. bölge yüzde 35 ile ilk sırayı almıştır. Yine Batı'da yer alan 2. bölge ve 3. bölge yüzde 31 pay almışlardır. Böylece teşvikli yatırımların üçte ikisi zaten gelişmiş ve görece gelişmiş bölgelere yapılmıştır. Buna karşılık en az gelişmiş bölge Doğu ve Güneydoğu (6. bölge) teşvikli yatırımlardan sadece yüzde 5 pay alabilmiştir.

ETKİLİ POLİTİKA İÇİN

Türkiye, gelişmenin bölgesel dağılımında OECD, AB gibi topluluklar sıralamasında en negatif görünümdeki ülkeler arasında yer alıyor. Milli gelirin bölgeler arasında dağılımındaki uçurum, uzun yıllara dayanan bir sorun olmakla birlikte, 1980 sonrası neoliberal politikaların kamu yatırımcılığını sonlandırması ile daha da büyümüş, özelleştirilen, kapatılan KİT yatırımlarının ardından bölgesel farklar daha da büyümüştür. Dahası, iç tasarrufların yetersizliği karşısında büyümeyi dış kaynak girişine dayandıran paradigma, bu amaca ulaşmak için düşük kur-yüksek faiz ile sıcak para çekme ve bununla büyüme tercihini kullanırken, ithalatı ucuzlatmış, teşvik etmiş, yıkıcı ithalat, özellikle Anadolu'da himayeye muhtaç sanayiye hızla tasfiye etmiştir. Anadolu sanayisizleşme illetinden kurtulamayınca iç göçlerle işgücü ve sermaye kanaması da hızlanmıştır.

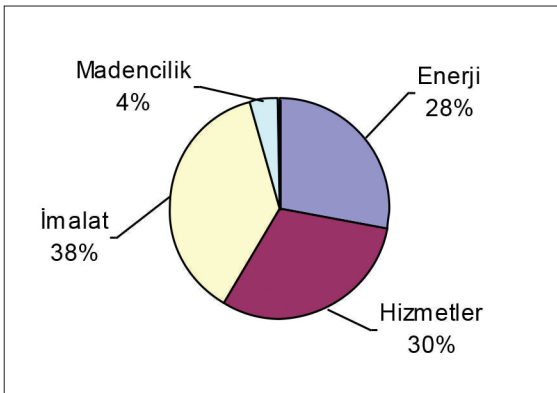
Özellikle AKP döneminde yatırımların teşvikinde bölgesel kaygı gözetilmiş gibi görünse de tutarlı, etkili bir teşvik politikası geliştirilememiştir. Kamu sektörünün ısrarla yatırımlardan, özellikle sanayiden uzak tutulması, yatırıma muhtaç bölgeleri sanayiden de mahrum bırakmıştır.

Özel sektöre sağlanan teşvikler, imalat sanayisinden çok, kısa sürede daha çok kâr sağlayan sektörlerle, İstanbul rantını hedefleyen inşaata, doğayı gözetmeyen tahribatçı enerji sektörlerine, dış ticarete konu olmayan hizmet alanlarına yönelmiştir. İmalatın da içinde yer aldığı sınırlı yatırımlar ise, az gelişmiş bölgelere değil, yine İstanbul'a ve ona yakın bölgelere yönelmiştir.

Yatırımların genelde patinaj yaptığı, özellikle sanayi yatırımlarının artmadığı son yıllarda, yeni bir büyüme paradigması, sanayiye yeni bir bakış açısını, yatırımları özendirerek yeni bir yaklaşımı gerektirirken, bölgesel eşitsizliklere karşı kamu yatırımcılığı kendisini iyice dayatmaktadır.

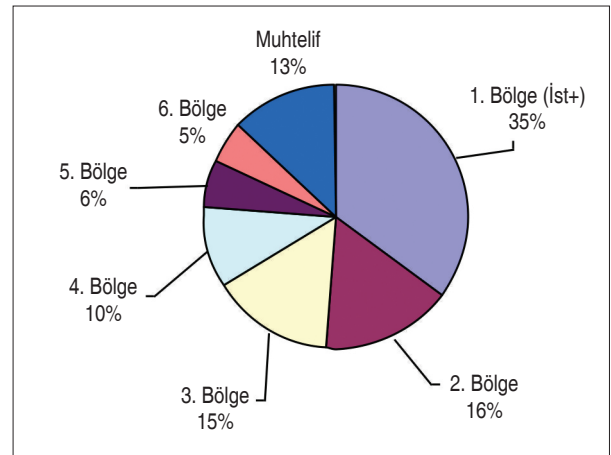
Yeni paradigmada teşvik kadar, "Caydırıcılık" aracı da devreye alınmalı, İstanbul başta olmak üzere, bazı bölgelere, bazı yatırımların yönelmesinin önüne engeller konulmalıdır.

Kamu yatırımcılığı etkili bir biçimde devreye alınmalı, yerel inisiyatiflerin, kooperatiflerin, yerel yönetimlerin de özellikle imalat sanayisini geliştirmeleri için etkinleştirilmiş ve demokratikleştirilmiş merkezi planlama ile koordineli büyüme çabaları desteklenmelidir. ■

Grafik 7. 2012 Haziran-2015 Döneminde Verilen Yatırım Teşviklerinin Öngördüğü Yatırımın Sektörel Dağılımı (309 Milyar TL)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Grafik 8. 2012 Haziran-2015 Dönemi Teşvikli Yatırımların Bölgesel Dağılımı (309 Milyar TL, %)